

Prof. dr hab. Kazimierz M. Słomczyński
Instytut Filozofii i Socjologii PAN
Warszawa, 2026-05-14

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Autorka: Ewa Korzeniowska

Tytuł rozprawy: *Parallel Streams: Class, Stigma, and Invisible Divisions in Japanese Society*

Jednostka: SWPS Uniwersytet Humanistyczno-Społeczny, Instytut Nauk Społecznych

Promotor: prof. dr hab. Mikołaj Cześniak

Rok: 2025/2026

Uwagi wstępne: Jest to recenzja rozprawy *Parallel Streams: Class, Stigma, and Invisible Divisions in Japanese Society*, którą w dniu 16 kwietnia 2026 roku otrzymałem z SWPS Uniwersytet Humanistyczno-Społeczny, Instytut Nauk Społecznych, drogą elektroniczną wraz z innymi dokumentami, w tym powołaniem na recenzenta. Podejmuję się recenzji obecnej wersji pracy, rozumiejąc, iż dokonano w niej zmian w stosunku do wersji poprzedniej, którą też recenzowałem. Tak, jak poprzednio deklaruję brak konfliktu interesów z Ewą Korzeniowską, promotorem jej pracy (prof. dr hab. Mikołajem Cześniakiem), czy instytucją, która oni reprezentują.

1. Charakterystyka rozprawy i ocena problematyki badawczej

Jeżeli chodzi o ogólną ocenę, to moja opinia jest jednoznaczna: przedłożona rozprawa doktorska podejmuje ambitny, oryginalny i teoretycznie istotny problem badawczy, dotyczący ideologii homogeniczności społeczeństwa japońskiego oraz mechanizmów symbolicznego wykluczenia i reprodukcji nierówności społecznych. Autorka koncentruje się na analizie relacji między klasą społeczną, stygmatyzacją i konstrukcją granic symbolicznych, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji społecznej Burakuminów – grupy określanej jako „niewidzialna mniejszość”.

Zasadnicza część pracy nie uległa zmianie i składa się ze (a) Wstępu (Introduction), w którym postawiono problem badawczy i naszkicowano podejście metodologiczne, (b) obszernego Przeglądu Literatury (Literature Review), (c) sekcji Metodologii zarysowującej postępowanie badawcze (Methodology), (d) rezultatów badawczych (Results), (e) dyskusji wyników (Discussion), oraz podsumowania całości (Conclusions). Zasadniczą część pracy uzupełnia obszerna bibliografia (References), oraz załączniki, w tym Słownik kluczowych pojęć, Scenariusz wywiadów i Demograficzne dane o respondentach. Od strony edytorskiej, praca przygotowana jest starannie.

Powtórzę również, że na poziomie konceptualnym praca wyróżnia się krytycznym dystansem wobec dominujących narracji kulturowych, takich jak dyskurs *nihonjinron*, oraz świadomym odrzuceniem esencjalistycznych ujęć „japońskości”. W wersji obecnej jest to nawet bardziej odczuwalne niż w wersji poprzedniej. Autorka trafnie identyfikuje mit homogeniczności jako projekt ideologiczny, który nie tylko maskuje istniejące podziały społeczne, lecz także aktywnie je reprodukuje poprzez mechanizmy moralne, dyskursywne i symboliczne.

Problem badawczy został sformułowany jasno i konsekwentnie realizowany w całej pracy – wprowadzone poprawki w zakresie pytań badawczych wyszły pracy na dobre. Rozprawa w pełni

mieści się w obszarze socjologii i antropologii społecznej, a jednocześnie wnosi istotny wkład do badań nad stratyfikacją społeczną, stygmatem oraz granicami symbolicznymi.

2. Ocena podstaw teoretycznych i przeglądu literatury

W części teoretycznej dokonano (a) krytycznej analizy pojęć klasy i kasty w kontekście japońskim, oraz (b) rozróżnienia między historycznymi kategoriami *eta* i *hinin* a nowoczesną kategorią Burakuminów, (c) rozszerzenia koncepcji granic symbolicznych do analizy codziennych praktyk i dyskursów.

Autorka doprecyzowała sposób użycia pojęć takich jak klasa, kasta i status. Rozwinęła też część dotyczącą współczesnych dyskusji dotyczących klas i podziałów klasowych w Japonii, choć nie odwołała się do innych funkcjonujących w literaturze koncepcji, o czym wspomina w uwagach krytycznych

Przegląd literatury obejmuje zarówno klasyczne prace z zakresu japonistyki i antropologii Japonii, jak i najnowsze publikacje z zakresu socjologii nierówności. Autorka unika kompilacyjnego charakteru przeglądu, prowadząc własną, krytyczną narrację teoretyczną.

Dobrze, że Autorka oddzieliła rozważania teoretyczne od metodologicznych.

3. Metodologia i warsztat badawczy

Autorka jasno określa swoje stanowisko epistemologiczne, lokując badanie w nurcie realizmu krytycznego uzupełnionego podejściem interpretatywnym. Świadczy to o dojrzałości metodologicznej i wysokiej świadomości badawczej.

Badanie empiryczne opiera się na 15 pogłębionych wywiadach częściowo ustrukturyzowanych, opracowywanych z wykorzystaniem analizy tematycznej oraz krytycznej analizy dyskursu. Jest to materiał niezwykle skromny, ale Autorka wydobyła z niego tyle, ile było można. Choć próba badawcza jest ograniczona liczebnie i „klasowo” (dominacja klasy średniej), ograniczenie to zostało świadomie rozpoznane i włączone w interpretację wyników, co należy ocenić pozytywnie.

Decyzja o prowadzeniu badań wśród Japończyków (również tych mieszkających w Polsce) została dobrze uzasadniona – zarówno pod względem etycznym, jak i praktycznym. Autorka wykazuje dużą wrażliwość na problem tabuizacji tematu Burakuminów i odpowiedzialnie modyfikuje strategię badawczą.

4. Analiza empiryczna i wyniki badań

Część empiryczna rozprawy jest dobrze ustrukturyzowana i analitycznie pogłębiona. Autorka umiejętnie łączy materiał empiryczny z zapleczem teoretycznym, unikając zarówno nadinterpretacji, jak i opisowości.

Do najważniejszych ustaleń należą:

- identyfikacja wstydu jako kluczowego mechanizmu regulacji społecznej,
- analiza ciszy i unikania jako aktywnych praktyk wykluczenia,
- ukazanie Burakuminów jako figury symbolicznej stabilizującej tożsamość większości,
- wskazanie na generacyjne pęknięcia w narracji „100 milionów klasy średniej”.

Wyniki badań są przekonujące i logicznie wyprowadzone z materiału empirycznego.

5. Wkład rozprawy w rozwój dyscypliny

Moim zdaniem, rozprawa wnosi oryginalny i istotny wkład do socjologii stratyfikacji, badań nad granicami symbolicznymi, oraz studiów nad społeczeństwem japońskim. Fragmenty nadają się do publikacji w recenzowanych czasopismach naukowych.

Z recenzji poprzedniej wersji powtarzam pięć kluczowych wniosków z części empirycznej:

- I. Narracja o jednorodności japońskiego społeczeństwa maskuje realne, choć subtelne, podziały społeczne. Badani często deklarują brak wyraźnych różnic klasowych i silne poczucie „powszechnej klasy średniej”, jednak ich wypowiedzi ujawniają istnienie symbolicznych granic opartych na stabilności zatrudnienia, stylu życia, edukacji i „normalności” zachowań. Jednorodność okazuje się konstruktem kulturowym, podtrzymywanym przez codzienne praktyki i narracje.
- II. Edukacja pełni podwójną rolę: jest zarówno bramą awansu społecznego, jak i mechanizmem reprodukcji nierówności. System edukacyjny jest postrzegany jako formalnie merytokratyczny, lecz w praktyce silnie zależny od kapitału ekonomicznego i społecznego rodziny. Dostęp do wiedzy o systemie (np. ścieżkach edukacyjnych, stypendiach) oraz możliwość wczesnych inwestycji edukacyjnych wzmacniają podziały i tworzą „równoległe strumienie” społeczne.
- III. Normy kulturowe, wstyd i „czytanie atmosfery” (kuuki wo yomu) są kluczowymi mechanizmami utrzymywania granic symbolicznych. Społeczna kontrola rzadko ma charakter otwartej sankcji – częściej opiera się na milczeniu, sugestii, plotce i emocji wstydu. Odstępstwa od „królewskiej drogi” (ōdō), takie jak niestabilna praca czy korzystanie z pomocy państwa, są moralizowane i przypisywane jednostkowym porażkom, a nie czynnikom strukturalnym.
- IV. Japońskie społeczeństwo funkcjonuje jako system „baniek” lub równoległych strumieni, między którymi mobilność jest ograniczona. Kontakty społeczne, kariery zawodowe i style życia są w dużej mierze zamknięte w homogenicznych środowiskach klasowych i edukacyjnych. Różnice te są słabo widoczne, lecz bardzo trwałe, co sprzyja indywidualizacji winy i utrudnia rozpoznanie nierówności jako problemu systemowego.
- V. Burakumin pozostają kategorią symbolicznie istotną, mimo deklarowanej „nieaktualności” dyskryminacji. Choć większość respondentów uznaje problem Burakumin za należący do przeszłości, w narracjach ujawnia się paradoks niewidzialności i hiperwidzialności tej grupy. Stygmat funkcjonuje w sposób pośredni – poprzez przestrzeń zamieszkania, małżeństwa, zatrudnienia i milczenie – i nadal stabilizuje granicę między „nami” a „wewnętrznym innym”.

6. Uwagi krytyczne

1. Wyrażam zdziwienie, że mimo sugestii w mojej recenzji, w nowej wersji swej rozprawy Autorka nie sięgnęła po tradycyjne prace nad strukturą klasową społeczeństwa Japonii, pisane przez wybitnych lub dobrze znanych socjologów japońskich: K. Odaki (uważanego za ojca badań nad

stratyfikacją w Japonii), K. Tominagi (nestora badań nad stratyfikacją i ruchliwością społeczną, czy A. Naoi'ego (ucznia K. Tominagi). Listę nazwisk socjologów japońskich zajmujących się nierównościami społecznymi można by rozszerzyć i uwzględnić socjologiczne prace następujących uczonych: J. Udagawa, T. Futukate, czy Y. Sugimoto.

2. Przeoczyłem w swej poprzedniej recenzji, że Autorka nie odwołuje się do *An Inquiry Concerning the Origin, Development, and Present Situation of the Eta in Relation to the History of Social Classes in Japan*, pracy opublikowanej w 1933 roku przez Hiroshi'ego Nemoto. Praca ta należy do jednych z pierwszych systematycznych analiz historycznej i społecznej pozycji *eta*, dopiero później nazywanej Burakumin.

3. Jestem też zdziwiony, że Autorka w nie pogłębiła problemu merytokracji w Japonii, co w recenzji z pierwsze wersji rozprawy sugerowałem. Relatywnie do innych krajów, Japonia jest w dalszym ciągu krajem stosunkowo merytokratycznym, przynajmniej wówczas, gdy związek wykształcenia i dochodów rozpatruje się w kohortach wyróżnionych ze względu na wiek.

7. Konkluzja i wniosek końcowy

Mimo uwag krytycznych, w moim przekonaniu przedłożona rozprawa doktorska spełnia wszystkie ustawowe i zwyczajowe wymagania stawiane pracom doktorskim w naukach społecznych. Charakteryzuje się wysokim poziomem merytorycznym, metodologicznym i teoretycznym, a także świadczy o samodzielności naukowej Autorki. Konkluzja recenzji jest pozytywna.

Wnioskuje o dopuszczenie rozprawy do dalszych etapów prowadzących do nadania stopnia doktora Ewie Korzeniowskiej, według Ustawy (2018) i Regulaminu przeprowadzania postępowań nadania stopnia doktora w Uniwersytecie SWPS.

